

Z literatury

Book Reviews

Aquila (Madártani Folyóirat)

Vol. 119, 2012 & vol. 120, 2013.

Budapest, Vidékfejlesztési Minisztérium
(ISSN 0374-5708).

Současně expedované dva svazky známého maďarského ornitologického časopisu (tentokrát již bez latinského podtitulu) přinášejí opět práce významné pro středoevropskou ornitologii. Celý první svazek je souborem prací z konference o ochraně raroha velkého v Evropě, konané v Egeru 16.–18. 9. 2010. Pět referátů informuje o hnízdění a ochraně rarohů v jednotlivých státech nebo územích (Bulharsko, Česko, Maďarsko 1980–2010, Itálie, západní Slovensko). Pro české čtenáře je jistě nejzajímavější všestranné aktuální zpracování výskytu a hnízdění raroha v českých zemích (V. Beran, V. Škorpíková, M. Valášek, D. Horal, P. Horák). V letech 1999–2010 bylo každým rokem potvrzeno 5–11 hnízd. Analyzováno je umístění hnízd, jejich vzdálenost od hnízd jiných dravců, velikost a doba snůšky, úspěšnost hnízdění i výsledky kroužkování mláďat. Neméně zajímavá je zpráva ze západního Slovenska (J. Chavko, L. Deutschová). V letech 1976–2010 vzrostl počet hnízdících párů ze 7 na 27, hnízdění se posunulo do nižších poloh, významnou složkou potravy se stali ferální holubi. Zvýšení populace je především důsledkem soustavné ochrany hnízdišť. Další referáty se týkají zejména migračních přesunů, zjištěných kroužkováním mláďat i telemetricky (střední Evropa, zvláště telemetrické sledování v Rakousku a jednoho maďarského raroha s vysílačkou v Nigeru).

Druhý svazek je opět pestrou škálou různých prací a zpráv. Riezing, Musicz

a Kovács zkoumali po tři léta vliv větrných turbin na ptáky hnízdící ve vzdálenosti do 100 m ve srovnání s ptáky hnízdícími ve větší vzdálenosti. Rozdíl v početnosti byl zjištěn pouze u konipasa lučního (snížení v blízkosti turbin) a u chocholouše, který naopak využíval upravované prostředí v okolí turbin častěji. Lovászi a Bartol hodnotí hnízdění a ochranné zajištění výrazně v Evropě ustupujícího tuhýka menšího, který je v jižním Maďarsku dosud početný. Malé maďarské populaci tuhýka šedého, vzniklé v roce 2000, je věnována podobná práce Barny a Töröka. Ve 23. zprávě Maďarské faunistické komise (Hungarian Checklist and Rarities Committee) je za rok 2010 zhodnoceno 172 zpráv, z nich 76 % akceptováno (96 kategorie A, 8 C, 1 Da, 3 De, 6 E). Jako nejvýznamnější jsou hodnoceny první tři záznamy o výskytu modrušky (*Tarsiger cyanurus*), obšírnější je zpráva o prvním zjištění výskytu v Maďarsku racka Audouinova (*Larus audouinii*). V této souvislosti je zajímavý obsáhlý seznam zjištění racka stříbřitého (*Larus argentatus*) proti dvěma případům hnízdění racka středomořského (*Larus michahellis*).

V souvislosti se zprávami z podobných komisí z různých evropských států a stále nepřehlednějšími zprávami o výskytu jednotlivých druhů by asi bylo na čase využívat tyto, někdy jako metodicky (a mnohdy oprávněně) podceňované zprávy o raritách k častějšímu syntetickému hodnocení: jejich územního výskytu v jednom časovém období, přibývajícího či ubývajícího výskytu v Evropě nebo jednotlivých menších územních celcích, případné návaznosti na invazi hnízdění, doby výskytu a jejich změn v jednotlivých letech či krátkodobě, vlivů, které výskyt ovlivňují apod. Z hlediska vědecky pojaté zoogeografie by to jistě přineslo zajímavé výsledky.

Karel Hudec

Edition Ample & Sunbird Images: BIRD SONGS of Europe, North Africa and the Middle East – identification of all the birds' calls, songs and sounds.

Aplikace pro iPhone a iPad.
Cena 69,99 EUR.

Dobrá optika a kvalitní určovací klíč jsou nepostradatelné pro kohokoliv se zájmem o určování ptáků v terénu. S hlasy ptáků to bylo až donedávna složitější. S příchodem chytrých telefonů si ne jeden ornitolog do svého smartphonu nahrál celou sérii mp3 souborů. Nevýhodou ale bylo, že vyhledávání daného druhu ptáka trvalo nějakou chvíli. Změnu přinesla nová aplikace pro zařízení značky Apple. Aplikace BIRD SONGS of Europe vychází z dobře známé série 17 CD od Schulze a Dinglera. Aplikace obsahuje 2817 hlasů na 800 ptačích druhů. Příjemnou možností je, že jména ptáků jsou nastavitelná i na češtinu nebo slovenštinu. Aplikace se dá používat ve třech nastaveních: i) ptačí druhy si můžeme seřadit abecedně dle jména, ii) dle vzhledu do tzv. 89 galerií, iii) nebo dle taxonomické příbuznosti. Pro každý ptačí druh je k dispozici samostatný list s reprezentativními fotografiemi, typy hlasů a jejich spektrogramy, základní popis druhu a pro zvědavé uživatele i link na Wikipedii. Začínajícím ornitologům pak může velmi dobře posloužit funkce zobrazení podobných druhů. Užitečnou utilitou je možnost zaznamenávat (offline) si svá vlastní pozorování přímo v terénu do této aplikace.

Aplikaci užívám od léta 2014 a za tu dobu se mi velice osvědčila. Vyhledávání druhů je velice rychlé. Orientace v typu hlasů je přehledná. Cena za aplikaci je na naše poměry vysoká, ale vzhledem k možnostem a praktičnosti se určitě vyplatí.

Peter Adamík

Trnka A. & Grim T. (eds) 2014: Ornitologická příručka.

Slovenská ornitologická společnost/
BirdLife Slovensko, Bratislava.
(ISBN 978-80-89526-13-0) 300 str.,
cena neuvedena.

Když se řekne ornitologická příručka, většině z nás se vybaví známá knížka od Františka Obhlídala, která nepochybně ovlivnila několik generací českých i slovenských ornitologů. Od jejího vydání ale uplynulo už tolik času, že poněkud zastarala. Díky projektu financovanému EU v rámci programu přeshraniční spolupráce mezi Polskem a Slovenskem se letos podařilo vydat příručku zbrusu novou. Na publikaci jako celku i na většině jejích částí mají lví podíl oba editoři, jen menší část sepsali jiní autoři. Příručka je určena zájemcům z řad nejširší veřejnosti, birdwatcherům, fotografům ptáků, studentům středních i vysokých škol, ale poslouží třeba i aktivním seniorům. Vzhledem k rozdílným zájmům a různým znalostem těchto skupin, jakož i omezenému rozsahu publikace muselo být vskutku nelehké se s tímto náročným úkolem vypořádat. Přesto si troufám tvrdit, že v mnoha ohledech je kniha hodná pozornosti každého, kdo se alespoň trochu zajímá o ptáky. Hned na začátek však předesílám – nečekejte určovací příručku, ta slouží k něčemu jinému a takových je na trhu dostatek. Současná publikace představuje moderní ornitologickou kuchařku, prvotní rozcestník anebo repetitorium ornitologie, přičemž každý si v ní najde něco, co ho zaujme. Pro začátečníky budou některé části poměrně náročným čtením, pro profesionálního ornitologa bude řada věcí triviálních, ale přesto i on se může ledacos přiučit a dozvědět.

Úvodní kapitoly publikací podobných této bývají často nudné a nezajíma-

vé. Zde ale první kapitola rozhodně školometský ani suchopárně nepůsobí. Zájemce se dozví nejen o tom, co je ornitologie a jak se postupně vyvíjel vztah lidí k ptákům, ale hlavně si ujasní, kdo je ornitolog profesionál, kdo amatér (myšleno v kladném slova smyslu), jak se liší birdwatcher, birder, twitcher a lister. Zdaleka zde ale nejde jen o pouhou definici, problém propasti (nebo lépe řečeno kontinua) mezi ornitologií jako exaktní vědou a, ať už čistě oddechovým anebo (z)dravě soutěživým, pozorováním ptáků ve volném čase je tu rozebrán důkladně, a to jak z historického hlediska, tak i co do individuální motivace a přínosu všech těchto zájmových skupin. Jedním z důležitých poselství knihy je pochopit a akceptovat, že zájem o ptáky má spoustu podob, a neodsuzovat jedny pouze proto, že se na ptáky chodí jen dívat, nebo naopak druhé kvůli tomu, že opeřence chytají a zkoumají. Jedině vzájemným pochopením a poznáním toho, proč „ti druzí“ dělají to nebo ono, lze překonat nejrůznější předsudky a to pak může pomoci kýžené spolupráci mezi veřejností a profesionálními ornitology, např. v projektech občanské vědy. Protože je ale jakýkoli kvalitní ornitologický výzkum náročný a zodpovědný, neměl by se amatérský ornitolog plánující přispět svou troškou do mlýna k poznání ptáků bát diskutovat s profesionálními ornitology a dát si od nich poradit. K tomu by chtěla napomoci i tato nová ornitologická příručka.

Po stručném nástinu původu ptáků a výčtu jejich nejvýznamnějších fosilních zástupců (škoda, že zde chybí obrázky) následuje kapitola o fylogenetické příbuznosti a taxonomii vyšších „jednotek“, která, jak všichni tušíme, je stále ještě nejasná. Rovněž ani vymezení hranic mezi jednotlivými druhy není tak jednoznačné, jak by si mnohdy člověk přál. Vyznění této části je zjevné: na poli ptačí

systematiky nás čeká ještě řada změn a překvapení.

V kapitole o stavbě těla ptáků se dozvíme o variabilitě ve velikosti i tvaru, o vnější topografii ptačího těla, o peří atd., o vnitřní anatomii ptáků se ale zájemce takřka nic nedoče. Je sice pravda, že znalosti o vnitřní anatomii jsou pro určování ptáků v terénu zbytečné, ale pokud je v příručce mj. výčet fosilních ptáků, proč by tam nemohla být přehledně shrnuta i ptačí anatomie ve smyslu specifičnosti ptačího stavebního plánu oproti plazům (a savcům). K čemu je dobré vědět, co to je heterodaktylní noha, když v knize chybí, co to vlastně anatomicky je běhák, se kterým se tak často operuje? Vnitřní anatomii asi autoři nechťeli moc rozebírat, ale alespoň ty nejvýznačnější charakteristické ptačí znaky se v knize podle mě objevit měly. Jako výjimečné bych neoznačoval pelichání na zimovišti u pěnice slavíkové nebo většiny našich rákosníků, ale např. dvojí úplné přepeřování budníčka většího nebo opačný směr výměny ručních letek lejska šedého.

Po exkurzu do vnější ptačí morfologie následuje úvod do biologie a ekologie ptáků zahrnující rozšíření, adaptace na různé typy prostředí, potravu, rozmnožování, migraci a důležitou podkapitolu o životních stylech ptáků v tropech a mírném pásu. Další část věnovaná chování ptáků není však oproti některým jiným kapitolám jen zhuštěným popisným přehledem diverzity toho nebo onoho aspektu ptačího života, ale již ve svém úvodu vysvětluje, že je zajímavější a zásadnější se ptát spíše *proč* než jen *jak* to u ptáků chodí. Samozřejmě, že je důležité pochopit to, co dané chování spouští, zda se tomuto chování mládě učí od ostatních nebo je zdědilo po rodičích (tj. proximální mechanismy). Mnohem objevnější je ale zeptat se, proč se tak jedinec chová

(ultimátní vysvětlení). Pochopení rozdílů mezi proximátními a ultimátními vysvětlovacími rovinami je pro ornitologa, který se nechce v oboru ztratit, nezbytné. Jinak se může stát, že se do interpretace svých výsledků zamotá a studovaný jev nevysvětlí zcela správně. Podobně je dobré si uvědomit současný odklon od etologického popisu chování k jeho adaptivnímu vysvětlení, tak jak je příznačné pro behaviorální ekologii.

Neotřele koncipované pojednání o chování ptáků již v mnoha aspektech předznamenává kapitolu o tom, jak správně provádět, vyhodnocovat a prezentovat ornitologický výzkum. Škoda, že zde autoři např. opomněli, že analýzu stabilních izotopů lze velmi dobře využít také při studiu potravy, a že je asi notně pozlobil tiskařský šotek, když se dočteme o miniaturních geolokátorech vážících neuvěřitelných 0,05 g. Oddíl věnovaný statistickému zpracování dat bude pro většinu asi největším oříškem. Přesto je dobře, že je součástí této publikace. Vážní zájemci o ornitologii se se statistikou setkávají minimálně při čtení odborných článků, a mají teď tedy možnost alespoň nahlédnout pod pokličku této pomocné ornitologické disciplíny. I když, ruku na srdce, se zobecněnými smíšenými lineárními modely nebo interakcemi bojuje občas snad každý profesionální ornitolog, takže třeba tato kapitola může pomoci se zorientovat nejen tápajícím studentům, ale i profesionálům. Každopádně je dobře, že se nezapomnělo na to, jak správně prezentovat výsledky statistických analýz, to pomůže zájemcům, kteří data sami nezpracovávají alespoň pochopit, co to za ta proklínaná čísla v člancích tak často vídají. Jak se praví v úvodu k této části, „badatelská práce v rámci základního výzkumu, která nevede k zveřejněným výsledkům, ztrácí smysl“. Proto

se dozvíme nejen jak svá data správně analyzovat, ale i jak přehledně sepsat výsledky, včetně např. toho, kdo má být spoluautorem, jak mezi spoluautory zorganizovat logistiku práce anebo jak se poprat s přepracováním textu po recenzním řízení. Podobně autoři trefně radí, jak vhodně prezentovat své výsledky na konferenci.

Nezbytnou součástí ornitologické práce je ale také adekvátní výbava do terénu (dobrá určovací příručka, dalekohled, fotoaparát aj.), těmto „oddychovějším“ tématům se věnují samostatné kapitoly, které poskytují řadu tipů, čím se pro pozorování a fotografování ptáků vyzbrojit a jak ptáky pozorovat, určovat a fotografovat. V knize se dostalo prostoru i legislativě a etickým aspektům týkajícím se výzkumu a fotografování ptáků. Sice je na nezbytnost opatrného přístupu k ptákům upozorňováno na mnoha místech knihy, ne všude se na citlivý přístup výzkumníka pamatovalo (např. v kap. Metody výzkumu v ornitologii). Možná by bylo stálo za to tuto etickou sekci nedávat ke konci, ale již na začátek knihy. Závěrem se čtenář dozví mnohé zajímavosti o vztahu lidí k ptákům, počínaje jejich hospodářským a loveckým využitím, přes střety se zemědělci nebo chovateli až po estetický, folklórní a vědecký význam ptáků a volnočasové aktivity (birdwatching, příkrmování ptáků, chovatelství). Stručně je zde zmíněn i vliv člověka na ptačí populace, jejich vymírání či synurbanizaci.

Zcela na závěr najdeme něco málo o ornitologických organizacích, o historii ornitologického výzkumu na Slovensku a o odborných i populárních časopisech s ptačí tematikou. Kromě nezbytných rejstříků knihu vhodně doplňuje seznam ptáků Slovenska s typem výskytu a stupněm ohrožení, dále přehled doby hnízdění a odhadované velikosti hnízdních populací a jako přídavek

nakonec přehled ornitologických časopisů. Přílohou knihy by měla být i CD s kompletní slovenskou ornitologickou bibliografií a Matouškovým Původem a významem vědeckých jmen ptáků (viz *Sylvia* 46: 216–217). Publikace má velmi pěkný grafický design a text ilustrativně dokresluje kvalitní fotografie.

Ano, rozsah jednotlivých kapitol mohl být jiný, možná někomu bude chybět to, jinému zas ono; každý z nás by pochopitelně volil poněkud odlišný přístup. Řada popisných kapitol mi připomněla poměrně koncentrovaný, ale dobře stravitelný výtah z vysokoškolské přednášky z ornitologie. Je trochu škoda, že autoři občas něco nakousli, ale (možná vzhledem k omezenému rozsahu publikace) už nedopověděli nějaký zajímavý, a přitom důležitý moment, např. proč je výskyt pomocníků častější u tropických druhů. Pěkně by to zapadlo do kontextu globálního pohledu na životní styly ptáků, které autoři tak názorně porovnávají mezi mírným pásmem a tropy. To jsou ale jen detaily, které nikterak nekazí celkově pozitivní dojem z knihy jako celku. Informace v některých kapitolách jsou skutečně velmi aktuální, a to zejména u témat, jimž se autoři jako profesionální ornitologové věnují (hnízdění parazitismus, obrana hnízda, urbanizace) nebo o problematice hovoří na přednáškách v rámci výuky vysokoškolských studentů. Rovněž oceňuji bohatý poznámkový aparát a aspoň některé citace, které v publikacích tohoto typu zpravidla chybějí. Ke každé kapitole je navíc zmíněna nejvýznačnější rozšiřující literatura.

Jazyk příručky bude doufám většinou českých čtenářů blízký, patrně budete ale zápat s některými slovenskými názvy ptáků, které někdy našinci mohou znít jako z nějakého prastarého bestiáře (vuron, dudroš, hlavaňa, výšinár, plazožrút a hadožrút; čeledi jalovité vs. jarovité). Bohužel vědecká jména (asi

z úsporných důvodů) musíte hledat až ke konci publikace v druhovém rejstříku. Na mnoha místech může být příručka poněkud složitá. Pochybuji, že si amatérský ornitolog nebo birdwatcher aktivně osvojí pojmy jako synapomorfie, polytomická proměnná nebo divergence.

Neortodoxní pohled na ptáky a lidi jimi se zabývající, zejména očima druhého z editorů, činí text nezvykle svěžím a, troufám si tvrdit, občas až znepokojujícím, a udržuje tak čtenáře v pozornosti a skýtá mu možnost nahlédnout za hranici našeho běžného vnímání ornitologie i opeřenců samotných. Otázka typu „Proč jsou naše běžné druhy ptáků tak bizarní a exotické?“ není pro nezasvěceného potenciálního čtenáře triviální. To, jak tento styl různí lidé budou vnímat, zda přistoupí na pomyslnou hru a budou ochotni opustit vyjeté koleje osvědčených pravd tradovaných v mnoha učebnicích, už pochopitelně závisí na každém jednotlivci. Přesto si myslím, že právě tento styl, který má potenciál vyvolat u každého alespoň pár „aha-efektů“, jakož i občasného nesouhlasného zabručení činí z příručky pozoruhodnou a objevnou publikaci, která by rozhodně neměla chybět v knihovně žádného zájemce o ptáky.

Knihy bude zdarma distribuována členům SOS, ostatním zájemcům (i z ČR) podle možnosti. Objednávky přijímá SOS/BirdLife Slovensko, kancelária Michalovce, nám. Osloboditeľov 1, SK-071 01 Michalovce, ideálně pište na e-mail balintova@vtaky.sk. K osobnímu odběru bude dostupná na výše uvedené adrese a na sekretariátě SOS v Bratislavě. Na koho se nedostane, ať nesmutní, časem by měla být publikace zdarma ke stažení na stránkách www.vtaky.sk.

Petr Procházka